

Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*

Meliha Tuzgöl**

ÖZET

Bu araştırmada, ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, okul türü, anne-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre saldırganlık düzeyleri incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini 1996-1997 eğitim-öğretim yılında Ankara'nın Yenimahalle ilçesinde bulunan yedi farklı lisede okuyan 465 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilere ilişkin veriler araştırmacı tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu ve Bilal (1984) tarafından geliştirilen Ana-Baba Tutum Ölçeği ile elde edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde İki Yönlü Varyans Analizi ve Scheffé testi kullanılmıştır. Sonuç olarak, ana-baba tutumu ile cinsiyet, yaş, okul türü, anne-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerinin saldırganlık düzeyine ortak etkileri anlamlı bulunmazken; cinsiyet ve okul türü değişkenlerinin saldırganlık düzeyine temel etkileri anlamlı bulunmuştur. Elde edilen bulgular literatür ışığında tartışılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Ana-Baba tutumları, lise öğrencileri, saldırganlık.

SUMMARY: *Examining Aggressiveness Levels of High School Students Whose Parents Have Different Attitudes in Terms of Various Variables*

In this research, aggressiveness levels of high school students whose parents have different attitudes were examined in terms of sex, school type, education levels of parents and level of family income. The sample of the research has been formed with 465 students from the schools in the boundaries of Ankara Yenimahalle Municipality in 1996-1997 term. Aggressiveness Scale, Personal Information Form developed by the researcher and Parent Attitude Scale (Bilal 1984) were used in this study. The data were analyzed by Two Ways Variance-Analyses and Scheffé test. As a result, the

common effect of the parents' attitude and sex, age, school type, education level of parents and level of family income on aggressiveness level was not found significant. On the other hand basic effect of sex and school type on aggressiveness level was found significant. The findings were discussed in the light of the literature and some suggestions were made.

KEY WORDS: Parent attitudes, high school students, aggressiveness.

GİRİŞ

Saldırganlık ister ikili ilişkilerde birinin diğerine aşağılayıcı sözler söylemesi, ister binlerce kişinin savaşlarda katledilmesi biçiminde ele alınsın dünya tarihi kadar eskidir. İnsan yaşamını olumsuz etkileyen bir davranış biçimi olan saldırganlık için birçok tanım ortaya atılmıştır. Örneğin Freud tarafından geliştirilen psikanalitik kuram, saldırganlığı esas olarak içten gelen ve dışa vurulması zorunlu bir dürtü olarak tanımlamaktadır. Hayvanların doğal ortamlarındaki davranışları inceleyen etiyolojideki çalışmaları ile tanınan Lorenz (1970)'e göre ise saldırganlık, bir canlıdaki, aynı cinsten olan diğer canlılara yöneltilen sataşma ve kavgatma içgüdüsüdür. Bunun tersine davranışçılar saldırganlığı içsel dürtülerle değil, dışa dönük davranışlarla tanımlamaktadırlar.

Farklı yaklaşımlara rağmen saldırganlığın birçok sosyal psikoloğun kabul ettiği şekliyle tanımı şöyledir: "saldırganlık, canlı bir varlığa yöneltilen zarar verme amacı güden davranışlardır" (Deaux, Dane ve Wrightsman 1993). Bu tanım saldırganlığı sadece canlı varlıklara yöneltilen bir davranış olarak sınırlamıştır.

Mustonen ve Pulkinen (1991) ise saldırganlığın, bir kişinin bir diğerine, kendine, hayvana ya da cansız bir nesneye kazara ya da niyetli bir biçimde fiziksel ya da psikolojik zarar vermeye neden olabilecek herhangi bir davranış olduğunu ileri sürerek daha geniş bir tanım

*H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Fidan KORKUT'un danışmanlığında yapılan Yüksek Lisans Tezi'nin özetidir. V. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur

**H.Ü. Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

yapmışlardır (Akt., Korkut 1995). Bu tanıma fiziksel ve psikolojik zararın yanısıra sosyal olarak zarar verme de eklenebilir. Örneğin birini toplum içinde küçük düşürmek sosyal anlamda zarar verici olduğu için saldırgan bir davranıştır.

Saldırganlık sözel ya da fiziksel saldırganlık olarak sınıflanabileceği gibi düşmanlık içeren saldırganlıkla (hostile aggression) araçsal saldırganlık (instrumental aggression) şeklinde de ele alınabilir. Sözel saldırganlık aşağılama, küçük düşürme şeklinde sözel ifadelerle gerçekleşir. Fiziksel saldırganlık vurma, dövme şeklinde fiziksel bir eylem içerir. Düşmanlık içeren saldırganlık, saldırganın hedefi sevmemesi ya da nefret etmesinden kaynaklanan ve temel amacı zarar vermek olan bir saldırganlıktır ve saldırgan davranışın daha "saf" bir biçimi olarak tanımlanmaktadır. Araçsal saldırganlıkta zarar verme niyeti bulunmasına karşın, ana amaç kendini koruma ya da kendini güçlü gösterme isteği olabilmektedir (Bilgin 1988).

Saldırganlığa neden olan etmenler konusunda da pek çok ayrı görüş vardır. Kimi kuramcılar saldırganlığın doğuştan gelen bir içgüdü olduğunu ve bu davranışı önlemenin mümkün olmadığını düşünürken kimi kuramcılar ise, sonradan çevresel faktörlerle edinilen ve önlenemez bir davranış olduğunu savunmaktadırlar. Kişilik gelişiminde etkili olan önemli çevresel faktörlerden biri de ana-baba tutumlarıdır. Dolayısıyla ana-baba tutumlarının saldırganlık davranışının gelişiminde ne yönde etkisinin olduğu merak konusu olmaktadır. Patterson (1974) saldırganlık ilişkilerinin olduğu ailede büyüyen çocukların saldırgan davranışlara sahip olduğunu belirtmektedir. Bandura (1983) ise saldırgan modellerin günlük yaşantıda ailede, alt kültürlerde ve toplu iletişim araçlarında insanın karşısına çıktığına inanmaktadır. Fiziksel ceza kullanan anne-babaların çocukları diğerleriyle olan ilişkilerinde benzer şekilde saldırgan davranışlara başvurma eğilimindedirler. Şiddete maruz kalmış ve istismara uğramış erkek çocukların anne-babalarının da kendi anne babaları tarafından aynı muameleye maruz kaldığı belirlenmiştir. Yavuzer (1991) ise aşırı baskıcı ve otoriter tutum ile dengesiz ve tutarsız ana-baba tutumları ile yetiştirilen çocuklarda saldırgan davranışlara daha fazla rastlanıldığını belirtmiştir.

Saldırganlık tüm insanların belli boyutlarda kullanıldığı ya da sonuçlarından çeşitli şekillerde etkilendiği bir davranış olarak her zaman dikkat çekmiş ve yurtdışında konu ile ilgili yıllardır pek çok araştırma yapılmıştır. Ülkemizde ise konu ile ilgili çok az sayıda araştırma olduğu görülmüştür. Bu çalışmada saldırganlığı etkileyebilecek çevresel etmenlerden olan ana-baba tutumları da önemli görülmüş ve saldırganlıkla ilişkisi incelenmek istenmiştir.

Problem

Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında cinsiyetleri, yaş grupları, okul türleri, annelerin öğrenim durumu, babalarının öğrenim durumu ve ailelerinin gelir düzeyleri açısından anlamlı farklar var mıdır?

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 1996-1997 öğretim yılı bahar döneminde, Yenimahalle ilçesinde bulunan yedi devlet lisesinin (süper lise kısımları dahil) hazırlık, birinci ve ikinci sınıflarında okuyan yaklaşık 10.000 öğrenci oluşturmaktadır.

Örneklem ise 3'ü genel ve 4'ü süper lise olan bu yedi lisede okuyan 465 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem evrenin yaklaşık %5'i kadardır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada üç farklı veri toplama aracı kullanılmıştır.

(1) Saldırganlık Ölçeği: Bu çalışmada bağımlı değişken olan saldırganlık düzeyini belirlemek için Kocatürk (1982)'ün Saldırganlık Envanteri'nden yararlanılarak araştırmacı tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Saldırganlık Ölçeği gençlerde açık, gizli, fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlıkla ilgili davranışları ölçmeye yönelik 45 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 30 maddesi saldırgan içerikli, 15 maddesi

saldırgan olmayan içeriklidir. Ölçek 5'li derecelendirilmiş cevaplama sistemine sahiptir. Birey okuduğu ifadenin kendine ne derece uygun olduğunu belirtmek için (5) Her zaman, (4) Sıklıkla, (3) Arasıra, (2) Nadiren, (1) Hiçbir zaman seçeneklerinden birisini işaretlemektedir. Ölçeğin 13 maddesi negatif ifade olduğundan puanlamaları da tersine çevrilerek yapılmaktadır. Tersine çevrilen sayılar ve diğerlerinin toplamı kişinin saldırganlık puanını oluşturmaktadır. Test puanının yüksekliği yüksek saldırganlık düzeyini, düşüklüğü düşük saldırganlık düzeyini temsil etmektedir. Araştırmacının yaptığı testin tekrarı güvenilirlik çalışmasında ölçeğin Pearson Momentler Çarpım Korelasyon katsayısı $r: 0.85$ bulunmuştur. Ayrıca ölçeğe ait Cronbach güvenilirlik katsayısı $.71$ olarak saptanmıştır.

(2) **Ana-Baba Tutum Ölçeği:** Araştırmada ana-baba tutumlarını belirlemek için Bilal (1984) tarafından geliştirilen Ana-Baba Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ana-

Baba Tutum Ölçeği 25'i demokratik, 25'i otoriter ifadeden oluşan toplam 50 maddelik likert tipinde bir ölçekdir. Ölçeğin testin tekrarı yöntemi ile elde edilen güvenilirlik katsayıları anne için 0.75 , baba için 0.78 bulunmuştur (Öztürk 1990). Ölçek oluşturulurken aracın mantıksal ve kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Ana-baba Tutum Ölçeği, anne-baba otoriter, anne-baba demokratik, anne-demokratik baba otoriter ve anne otoriter baba demokratik olmak üzere dört ayrı durum vermektedir. Bu araştırmada son iki grup ayrı ele alındığında istatistik analizler için gereken grup sayılarına ulaşılmadığından "karma ana-baba tutumu" adı altında birleştirilmiştir.

(3) **Kişisel Bilgi Formu:** Araştırmada öğrencilere ait ailesel ve kişisel bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Tablo 1 - Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerine İlişkin n , \bar{x} ve s Değerleri

ANA-BABA TUTUMU DEĞİŞKENLER		OTORİTER			OTORİTER			OTORİTER		
		n	\bar{x}	s	n	\bar{x}	s	n	\bar{x}	s
CİNSİYET	KIZ	100	107.76	18.20	135	106.63	21.13	57	112.46	22.03
	ERKEK	67	115.91	19.97	79	119.60	22.17	27	117.82	18.60
YAŞ	14-15	78	111.58	19.32	79	108.41	23.76	32	108.53	20.88
	16	56	112.02	19.54	90	113.03	21.01	33	116.18	20.64
	17-18	33	108.06	19.13	45	113.47	22.42	19	120.21	20.70
OKUL TÜRÜ	GENEL	93	113.42	18.41	111	113.69	21.40	41	119.34	23.19
	SÜPER	74	108.03	20.08	103	108.97	23.22	43	109.26	17.63
ANNENİN ÖĞRENİM DURUMU	OKULA GİTMEMİŞ VEYA İLKOKUL MEZ.	85	111.20	21.68	17	112.91	21.36	47	115.89	22.11
	ORTAOKUL VEYA LİSE MEZUNU	69	111.97	16.59	70	110.44	22.37	26	114.12	21.35
	YÜKSEKOKUL MEZUNU	13	104.85	15.97	27	107.48	26.56	11	107	14.57
BABANIN ÖĞRENİM DURUMU	OKULA GİTMEMİŞ VEYA İLKOKUL MEZ.	38	111.34	19.09	53	113.72	20.16	20	121.05	22.05
	ORTAOKUL VEYA LİSE MEZUNU	87	113.00	20.77	102	111.14	21.94	40	112.85	21.54
	YÜKSEKOKUL MEZUNU	42	106.67	15.69	59	109.83	25.09	24	110.67	18.73
GELİR DÜZEYİ	50 MİLYON'DAN AZ	99	110.53	19.08	130	111.56	21.90	49	112.25	19.90
	51-75 MİLYON ARASINDA	39	109.62	18.59	48	110.54	22.78	17	104.71	17.61
	75 MİLYON VE DAHA FAZLA	29	113.79	20.74	36	112.07	24.06	18	128.39	20.86

Verilerin Analizi

Araştırmanın istatistiksel analizinde iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Sonucun anlamlı çıktığı durumlarda farkın kaynağını anlamak için Scheffé'nin S testi kullanılmıştır. Araştırmada hata payı 0.05 olarak alınmış, anlamlılık düzeyinin daha yüksek bulunduğu durumlarda hata payı tabloda ayrıca belirtilmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmada elde edilen bulgular ve bu bulguların yorumu aşağıda sunulmuştur. Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerine ilişkin n , \bar{x} , ve s değerleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Ana-Baba Tutumları ve Cinsiyetleri Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin erkeklerde ve kızlarda birbirlerinden farklı olup olmadığını sınavabilmek için varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2 - Lise Öğrencilerinin Ana-Baba Tutumlarının ve Cinsiyetlerinin Saldırganlık Düzeylerine Temel ve Ortak Etkilerini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
Cinsiyet	7172.66	1	7172.66	17.004	Önemli $p<.01$
Ana-Baba Tutumu	601.85	2	300.93	0.72	Önemsiz
Cinsiyet x Ana-Baba Tutumu	935.52	2	467.76	1.11	Önemsiz
Hata	92707.19	459	419.84		
Toplam	205087.21	464	441.99		

$F_{(1-459)}=6.63 (p<.01)$

Tablo 2'de görüldüğü gibi cinsiyet ile ana-baba tutumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır.

Aynı zamanda ana-baba tutumlarının saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Bu durum ana-baba tutumları otoriter, demokratik ve karma olan lise öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir. Yine Tablo 2'de görüldüğü gibi cinsiyet değişkeninin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Cinsiyet saldırganlık düzeyine temel etkisinin kaynağının ne olduğunu belirlemek için ortalamalara bakıldığında erkeklerin saldırganlık puan ortalamalarının (117.89) kızlarınkinden (108.07) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin erkeklerde ve kızlarda birbirinden farklı olacağına ilişkin denencenin araştırma bulgularınca desteklenmemesinin nedeni ana-baba tutumlarının araştırmadaki sınıflama biçiminden dolayı olabilir. Diğer taraftan cinsiyetin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi erkeklerin kızlardan daha saldırgan olduğu yönünde anlamlı bulunmuştur.

Björqvist, Österman ve Lagerspetz (1994) ile Campbell, Sapochnick ve Muncer (1997) saldırganlık davranışı açısından cinsiyetler arasında farklılıklar olduğunu, kızların sözel ve dolaylı saldırganlığı, erkeklerin ise fiziksel ve araçsal saldırganlığı diğer cinse oranla daha fazla kullandıklarını belirtmektedirler. Mitchell (1981) ise çocuklukta, ergenlikte ve yaşamın diğer safhalarında erkeklerin kadınlardan daha saldırgan davrandıklarını belirtmiştir. Güner (1995) de liseli ergenler üzerinde yaptığı araştırmasında erkeklerin saldırganlık düzeyinin kızlarınkinden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu araştırmanın bulguları da literatürdeki bulguları destekleyici niteliktedir.

Ana-Baba Tutumları ve Yaşları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin yaş grupları açısından farklı olup olmadığını sınavabilmek için varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3 - Lise Öğrencilerinin Ana-Baba Tutumlarının ve Yaş Gruplarının Saldırganlık Düzeylerine Temel ve Ortak Etkilerini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
Yaş	1844.02	2	922.01	2.09	Önemsiz
Ana-Baba Tutumu	1072.57	2	536.29	1.22	Önemsiz
Yaş x Ana-Baba Tutumu	1957.72	4	489.43	1.11	Önemsiz
Hata	201111.86	456	441.04		
Toplam	205087.21	464	441.99		

Tablo 3'de görüldüğü gibi yaş ile ana-baba tutumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Aynı zamanda yaş değişkeninin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi de anlamlı bulunmamıştır. Bu durum farklı yaş düzeylerinde bulunan lise öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan ana-baba tutumlarının saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi de anlamlı bulunmamıştır.

Rushton ve arkadaşları (1986) ilerleyen yaşla beraber saldırganlığın azaldığını belirtmişlerdir. Araştırma bulgularında ana-baba tutumları ve yaş grupları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamasının nedeni araştırmadaki yaş grupları arasındaki farkın fazla olmaması olabilir.

Ana-Baba Tutumları Farklı Genel ve Süper Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Ana-baba tutumları farklı genel ve süper lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında fark olup olmadığını sınavabilmek için varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4 - Lise Öğrencilerinin Ana-Baba Tutumlarının ve Okul Türlerinin Saldırganlık Düzeylerine Temel ve Ortak Etkilerini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
Okul Türü	4379.62	1	4379.62	10.05	Önemli p<.01
Ana-Baba Tutumu	795.78	2	397.89	0.91	Önemsiz
Okul Türü x Ana-Baba Tutumu	467.23	2	233.62	0.54	Önemsiz
Hata	200038.12	459	435.81		
Toplam	205087.21	464	441.99		

$F(1-459)=6.63 (p<.01)$

Tablo 4'de görüldüğü gibi okul türü ile ana-baba tutumu değişkenliklerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Aynı zamanda ana-baba tutumu değişkeninin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi de anlamlı bulunmamıştır.

Diğer taraftan okul türünün saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Okul türünün saldırganlık düzeyine temel etkisinin kaynağının ne olduğunu belirlemek için ortalamalara bakıldığında genel lise öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamalarının (114.43) süper lise öğrencilerinininkinden (108.71) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ana-baba tutumları ve okul türleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin birbirinden farklı olacağına ilişkin denence ana-baba tutumlarının araştırmadaki sınıflamasından dolayı desteklenmemiş olabilir. Ancak okul türünün saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur.

Okul türü değişkeni kapsamındaki iki gruptan birini genel lise öğrencileri, diğerini süper lise öğrencileri oluşturmaktadır. Bu iki okul türünün öğrencilerin saldırganlık düzeylerine etkisi, okul başarısının saldırganlık düzeyi ile ilişkisini saptamak amacıyla incelenmiştir. Süper liseye ilköğretimdeki diploma notları dikkate alınarak nispeten başarı ortalaması yüksek öğrenciler alınmaktadır (M.E.B. Yönetmeliği 1994). Genel liseye öğrenci alınırken ise ilköğretimden mezun olma şartı dışında başka bir koşul aranmamaktadır. Bu nedenle genel olarak süper lise öğrencilerinin akademik

başarıları genel lise öğrencilerinininkinden daha yüksek olmaktadır. Akademik beceriler, problemler ve engellenmeler karşısında daha akılcı çözümler üretmeyi kolaylaştırabilir, bu da bireyin saldırgan davranışlarını azaltabilir. Bu gözlemlerden yola çıkılarak süper ve genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri incelenmiş ve bulguların beklenen şekilde olduğu görülmüştür. Buradan, akademik başarısı yüksek lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini akademik başarısı düşük olan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinden daha düşük olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu farklılığın çeşitli nedenleri olabilir. Süper lise öğrencilerinin başarılı olarak tanınmaları, öğretmen ve okul idaresinin bu yargı nedeniyle onlarla daha olumlu ilişkiler kurmaları, öğrencilerde davranışlarında daha özenli olma güdüsü yaratıyor olabilir. Aynı zamanda süper lise öğrencileri genel olarak akademik ve mesleki beklentileri olan ve bu amaçla yoğun olarak çalışan öğrenciler oldukları için saldırgan davranışlarla kendilerini ifade etme ya da bu yolla dikkat çekme ihtiyacı duymuyor olabilirler. Oysa genel lisede akademik ve mesleki amaçları daha zayıf, liseye ailesinin baskısıyla gelen ve kapasite olarak genel lise müfredatını kaldırmakta güçlük çeken öğrenci sayısı süper liseye oranla daha fazladır. Dolayısıyla genel lise öğrencileri bu olumsuzlukların dışavurumu olarak saldırgan davranışlara başvuruyor olabilirler.

Ana-Baba Tutumları ile Anne ve Babalarının Öğrenim Durumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Burada önce annesinin öğrenim durumu farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine, ardından babalarının öğrenim durumu farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin bulgular sunulmuş ve bulguların yorumu verilmiştir.

Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin annelerinin öğrenim durumlarına göre fark olup olmadığını sınavabilmek için varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5'de görüldüğü gibi annenin öğrenim durumu ile ana-baba tutumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Aynı

zamanda ana-baba tutumu ve annenin öğrenim durumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkileri de anlamlı bulunmamıştır. Bu durum annelerinin öğrenim durumu farklı lise öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo 5 - Lise Öğrencilerinin Ana-Baba Tutumlarının ve Annelerinin Öğrenim Durumlarının Saldırganlık Düzeylerine Temel ve Ortak Etkilerini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
Annenin Öğrenim Durumu	1685.66	2	842.83	1.89	Önemsiz
Ana-Baba Tutumu	342.43	2	171.21	0.39	Önemsiz
Annenin Öğrenim Durumu x ABT	373.15	4	93.29	0.21	Önemsiz
Hata	202435.02	456	443.94		
Toplam	205087.21	464	441.99		

Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin babalarının öğrenim durumuna göre farklı olup olmadığını sınavabilmek için varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6 - Lise Öğrencilerinin Ana-Baba Tutumlarının ve Babalarının Öğrenim Durumlarının Saldırganlık Düzeylerine Temel ve Ortak Etkilerini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
Babanın Öğrenim Durumu	1902.69	2	951.34	2.15	Önemsiz
Ana-Baba Tutumu	1137.41	2	568.71	1.29	Önemsiz
Babanın Öğrenim Durumu x ABT	1260.29	4	315.07	0.71	Önemsiz
Hata	201556.07	456	442.09		
Toplam	205087.21	464	441.99		

Tablo 6'da görüldüğü gibi babanın öğrenim durumu ile ana-baba tutumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Aynı zamanda ana-baba tutumu değişkeninin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi de anlamlı bulunmamıştır.

Diğer taraftan babanın öğrenim durumunun saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Bu durum babasının öğrenim durumu farklı lise öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir.

Ana-baba tutumları ve anne-babalarının öğrenim durumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin farklı olacağına ilişkin denenceler anne-babaların öğrenim durumlarının çocuklarına takındıkları tutumu da etkileyeceği beklentisine dayanılarak oluşturulmuştur. Öner (1983) düşük eğitilmiş anne-babaların gereğinden fazla korumacılığa yöneldikleri, yüksek eğitimlilerin ise eşitliğe, düşük eğitimlilerden daha fazla önem verdiklerini belirtmiştir (Akt. Yücedağ 1994). Dolayısıyla anne-babanın öğrenim durumu çocuklarına takındıkları tutumu, bu da çocukların kişilik gelişimlerini etkileyebilmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin saldırgan duygularını kontrol edebilme becerilerinin gelişeceği, problemlere daha akılcı çözümler bulabilecekleri, anne-babaların bu özelliklerinin çocuğa model olacağı, böylece anne-babanın öğrenim durumu ile çocuklarındaki saldırganlık davranışı arasında ilişki olabileceği düşünülmüştür. Ana-babanın öğrenim durumu çocuklarına karşı takındıkları tutumu sanıldığı gibi doğrudan etkileyen bir faktör olmayabilir. Türk toplumunda genel olarak geleneksel çocuk yetiştirme kalıplarının hakim olduğu ve bireylerin eğitim düzeyleri farklılaşsa da bu kalıpların dışına pek çıkmadıkları gözlenmektedir.

Ana-Baba Tutumları ve Ailelerin Gelir Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin ailenin gelir düzeyine göre farklı

olup olmadığını sınavabilmek için varyans analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7 - Lise Öğrencilerinin Ana-Baba Tutumlarının ve Gelir Düzeylerinin Saldırganlık Düzeylerine Temel ve Ortak Etkilerini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sonuç
Okul Türü	4073.26	2	2036.63	4.67	Önemli p<.01
Ana-Baba Tutumu	766.87	2	383.44	0.88	Önemsiz
Okul Türü x Ana-Baba Tutumu	3467.26	4	866.82	1.99	Önemsiz
Hata	198723.36	456	435.79		
Toplam	205087.21	464	441.99		

$F_{(2-250)}=4.61 (p<.01)$

Tablo 7'de görüldüğü gibi ailenin gelir düzeyi ile ana-baba tutumu değişkenlerinin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Aynı zamanda ana-baba tutumu değişkeninin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi de anlamlı bulunmamıştır.

Diğer taraftan ailenin gelir düzeyi değişkeninin saldırganlık düzeyine temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Gelir düzeyinin saldırganlık düzeyine temel etkisinin kaynağının hangi gelir düzeyi grupları olduğunu belirlemek için Scheffé testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8'de görüldüğü gibi, S değerleri olan 7.73, 7.76 ve 9.18, ortalamalar arasındaki farklardan daha büyüktür. Dolayısıyla gelir düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığı anlaşılmaktadır.

Ana-baba tutumları ve ailelerin gelir düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin farklı olacağına ilişkin denence gelir düzeyinin bireylerin yaşam tarzını ve ilişkilerini etkileyen bir değişken olduğu, dolayısıyla anne-baba tutumlarında ve gençlerin kişilik gelişiminde de etkili olabileceği düşüncesiyle oluşturul-

muştur. Gelir düzeyinin anne-babaların çocuklarına karşı takındıkları tutumu etkileyen bir faktör olduğunu belirten araştırmalardan birinde Güneysu (1987), ailenin sosyo-ekonomik düzeyi yükseldikçe çocuğunu cezalandırma davranışının arttığını belirtmektedir (Akt. Akbağ 1994). Bu da dolaylı olarak çocukta saldırgan davranışların gelişmesinde etkili olabilmektedir. Ana-baba tutumları ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık düzeyine ortak etkilerinin anlamlı bulunmamasının nedeni gelir düzeyleri arasındaki farklılığın fazla olmaması olabilir.

Tablo 8 - Lise Öğrencilerinin Ailelerinin Gelir Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarının Scheffé Çoklu Karşılaştırma Tekniği ile Karşılaştırılması

GELİR DÜZEYİ	50 Milyon TL. ve Daha Az ($\bar{X}_1=111.31$)	51-75 Milyon TL. Arasında ($\bar{X}_2=109.24$)	76 Milyon ve Daha Fazla ($\bar{X}_3=116.21$)
50 Milyon TL. ve Daha Az ($\bar{X}=111.31$)	—	—	—
51-75 Milyon TL. Arasında ($\bar{X}_2=109.24$)	7.73 ($\bar{X}_1 - \bar{X}_2=2.07$)	—	—
76 Milyon ve Daha Fazla ($\bar{X}_3=116.21$)	7.76 ($\bar{X}_1 - \bar{X}_3=4.90$)	9.18 ($\bar{X}_2 - \bar{X}_3=4.97$)	—

Diğer taraftan gelir düzeyinin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı çıkmış olmasına rağmen gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Farkın çıkmamasının nedeni kullanılan testin özellikleri olabilir. Hick (1985) Scheffé testinde diğer testlerde önemli bulunan farkların önemsiz bulunabileceğini belirtmektedir. Gruplar arasında anlamlı farkların bulunmaması gelir düzeyi grupları arasındaki farkların fazla olmamasından kaynaklanabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ana-baba tutumları ve cinsiyet, yaş, okul türü,

anne-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerinin ortak etkileri anlamlı bulunmazken; cinsiyet, okul türü ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerinin saldırganlık düzeyine temel etkileri anlamlı bulunmuştur. Farkların kaynağı incelendiğinde erkeklerin kızlardan, genel lise öğrencilerinin süper lise öğrencilerinden daha saldırgan oldukları görülmüştür.

Saldırganlık, kişilerarası ilişkilerde problem yaratıcı ve istenmeyen bir durumdur. İnsanların problemlerini saldırgan davranışlara başvurmadan çözümleme ya da kızgınlıklarını etkili şekillerde ifade etme becerisi kazanmaları gerekmektedir. Lise yılları sosyal ilişkilerin arttığı, arkadaşlığın önem kazandığı ve insanların kendilerini ve birbirlerini daha etkili olarak tanımaya başladıkları bir dönemdir. Bu nedenle okul rehberlik servisleri öğrencilerin saldırgan davranışlarının kaynağına inmeli, bu nedenleri ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yarayacak önleyici ve bilgi verici çalışmalar yapmalıdır.

Öğrencilerin problem çözme, iletişim becerilerini kazanma, öfkelerini yapıcı yollarla ifade etme, kızgınlık ve engellenme duygularıyla sağlıklı olarak başa çıkabilme becerilerini kazanmaları amacıyla iletişim ve etkileşim gruplarının oluşturulması yararlı olabilir. Ayrıca bu gruplar empati becerisini kazandırmaya yönelik olabilir. Öğrencilerin saldırganlığa başvurmadan kendilerini etkili olarak ortaya koymaları için atılganlık eğitimi çalışmaları yapılabilir.

Öğrencilerin, enerjilerini spor, sanat vb. alanlara yönlendirmelerini sağlamak amacıyla okullarda gerekli olanakların sağlanması etkili olabilir. Genel lise öğrencilerinin okul başarılarının artırılması, akademik ve mesleki amaçlar edinmelerinin sağlanması için çalışmalar yapılabilir. Liselerde öğretim dışı etkinliklerin yoğunlaştırılması saldırganlık gibi istenmeyen davranışların azalmasını sağlayabilir. Okul idaresi, öğretmenler ve rehberlik servisleri bu çalışmaları yaparken anne-babalarla da iletişime geçebilir, onları da bu konularda bilgilendirebilir, yardım ve desteklerini alabilirler.

Konuyla ilgilenen diğer araştırmacılara yapılabilecek yeni araştırmalar için şu önerilerde bulunulabilir.

- Araştırma Ankara dışındaki diğer liselerde ve geniş bir örneklem grubu üzerinde yapılarak bulguların genellenebilirliği artırılabilir.

- Araştırma üniversite gibi farklı eğitim düzeylerinde ve farklı yaş grupları üzerinde yapılabilir.

- Farklı bir araştırma ile sosyo-ekonomik düzey daha belirgin olarak ele alınarak alt ve üst sosyo-ekonomik düzeylerdeki kişilerin saldırganlık düzeyleri incelenebilir.

- Ana-baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişki farklı ölçekler kullanılarak yeniden incelenebilir.

- Yetiştirme yurtlarında ve aileleriyle kalan gençlerin saldırganlık düzeyleri karşılaştırılmalı olarak incelenebilir.

- Saldırganlığın empatik eğilim, özsaygı, kendini kabul, ihtiyaçlar, stresle başa çıkma becerisi, kaygı ve yalnızlık düzeyi gibi değişkenlerle ilişkisi araştırılabilir.

KAYNAKLAR

Akbağ, M. (1994). Liseli ergenlerin anne-baba tutumlarını algılamaları ile uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.

Bandura, A. (1983). Psychological Mechanisms Of Aggression. (Ed.: R. G. Geen ve E. I. Donnerstein). **Aggression: Theoretical And Empirical Reviews**, V:1 New York: Academic Press, 1-35.

Bilal, G. (1984). Demokratik ve otoriter olarak algılanan ana-baba tutumlarının çocukların uyum düzeylerine etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Bilgin, N. (1988). **Sosyal Psikolojiye Giriş**. İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Björkqvist, K., Österman, K., ve Lagerspetz, M.J. (1994) Sex Differences in Covert Aggression Among Adults. **Aggressive Behavior**. 20, 27-33.

Campbell, A., Sapochnik, M. ve Muncer, S. (1997). Sex differences in aggression: does social representation mediate from of aggression. **British Journal of Social Psychology**. 36, 161-171.

Deaux, K., Dane, F.C. ve Wrightsman, L. S. (1993) **Social Psychology in the 90's**. 6th Edition. California: Brooks / Cole Publishing Company.

Güner, N. (1995). Ergenlerin dinledikleri müzik türünün depresyon ve saldırganlık düzeylerine etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Hick, C. R. (1985). **DeneySEL Düzenlemede İstatistiksel Yöntemler**. (Çev: Z. Muluk, Ök.Toktamış, S.Kurt, E.karağaoğlu). Ankara: Akademi Matbaası.

Kocatürk, R. (1982). Saldırganlık güdüsünün spor ve eğitim alanında meslek seçimine etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.

Korkut, F. (1995). İfade edici saldırganlık ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği üzerine bir ön çalışma. II. Eğitim Bilimleri Kongresi'ndeki Sunulan Bildiri, Ankara.

Lorenz, K. (1970). On Aggression (Ed.: I. MERGEE, J.E. HOKANSON). **The Dynamics of Aggression**. New York: Harper & Row Publishers, 5-21.

M.E.B. Yönetmeliği (1994). Tebliğler Dergisi, 57, 2405: 298-302.

- Mittcell, G. (1981). **Human Sex Differences. A Primatologist's Perspective.** New York: Van Nonstrand Reinhold Company.
- Öztürk, İ. (1990). Ana-baba tutumlarının üniversite öğrencilerinin bağımsızlık duyguları Anlama, yakınlık, başatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerine etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Patterson, C. H. (1974). **Relationship Conseling and Psychoterapy.** New York: Harper & Row Publishers.
- Rushton, J.P., Fulker, D. W., Neale, M.C. ve ark. (1986). Altruism and aggression: the heritability of individual Differences. **Journal of Personality and Social Psychology.** 50 (6) 1192-1198.
- Yavuzer, H. (1991). **Ana-Baba ve Çocuk.** İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yücedağ, Ş. (1994). Ergenlik dönemi problemleri ile ana-baba tutumları arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.